

**РОЗБУДОВА ДЕРЖАВИ І ПРАВА:
ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА КОНСТИТУЦІЙНОЇ ПРАКТИКИ**

КОВНИЙ Ю. Є.,
кандидат економічних наук,
адвокат

УДК 340.12:008:34:339.92
DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.5.1>

**ГЕНЕЗИСНІ ТА ПРАКСІОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ КОНЦЕПЦІЇ
МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ В ЮРИДИЧНІЙ ДОКТРИНІ**

У статті проведено комплексний аналіз становлення та розвитку концепції мультикультуралізму та її праксіологічного значення для державної політики в сучасному глобалізованому суспільстві.

Доведено, що генезисні основи доктрини мультикультуралізму сягають останніх років минулого століття та проміжку міленіуму. Запропоновано розуміння історичного розвитку доктрин мультикультуралізму. Історія розвитку має наступні етапами, що характеризують трансформацію сутнісного розуміння концепції: 1) етап зародження – акцент на захисті культурних прав меншин як фактору реальності демократичних режимів; 2) етап становлення – розроблення і впровадження ідей толерантності пристосування у етнонаціональній політиці; 3) етап дискусії – активізація критики концепції як праксіологічно неїї, підґрунтя для терористичних загроз та етнічних конфліктів та такої, що надає перевагу представникам окремих груп перед спільними громадськими інтересами

Доведено, що праксіологічний аспект концепції мультикультуралізму полягає в тому, що як сучасна правова ідеологія відображена в політичному та юридичному дискурсі багатьох держав, проте ефективність впровадження концепції в правову політику є неоднозначною та залежить від національних індивідуальних особливостей держави, що її імплементує.

Узагальнено, що доктрина мультикультуралізму розглядає різні аспекти державної етнополітики в наступних аспектах: викликів, який він ставить для концепції суспільства та його саморозуміння; можливостей поєднання культурного розмаїття та міжкультурних відносин (включаючи динаміку гегемонії та непокірності); юридичного тлумачення соціальної згуртованості і колективної ідентичності; ідей про цілісність культури та процесів гібридизації; впливу етнонаціональних груп на органи влади, які розвинули сучасні західні демократії.

Ключові слова: мультикультуралізм, доктрина, концепція, генезис, етнонаціональна політика, демократія.

Kovnyi Yu. E. Genesis and praxeological aspects of the development of the concept of multiculturalism in legal doctrine

Genesis and praxeological aspects of the development of the concept of multiculturalism in legal doctrine

The article provides a comprehensive analysis of the formation and development of the concept of multiculturalism and its praxeological significance for state policy in a modern globalized society.

It has been proven that the genesis of the doctrine of multiculturalism dates back to the last years of the last century and the turn of the millennium. An understanding of the historical development of the doctrines of multiculturalism is offered. The history of development has the following stages, which characterize the transformation of the essential understanding of the concept: 1) stage of birth – emphasis on the protection of cultural rights of minorities as a factor in the reality of democratic regimes; 2) the formation stage – the development and implementation of the ideas of tolerance and adaptation in ethno-national politics; 3) the discussion stage – intensifying criticism of the concept as praxeologically ineffective, a basis for terrorist threats and ethnic conflicts, and one that gives priority to representatives of certain groups over common public interests

It is proved that the praxeological aspect of the concept of multiculturalism is that, as a modern legal ideology, it is reflected in the political and legal discourse of many states, but the effectiveness of implementing the concept into legal policy is ambiguous and depends on the national individual characteristics of the state that implements it.

It is summarized that the doctrine of multiculturalism considers various aspects of state ethnopolitics in the following aspects: the challenges it poses for the concept of society and its self-understanding; the possibilities of combining cultural diversity and intercultural relations (including the dynamics of hegemony and defiance); legal interpretation of social cohesion and collective identity; ideas about the integrity of culture and hybridization processes; the influence of ethno-national groups on the authorities that developed modern Western democracies.

Key words: *multiculturalism, doctrine, concept, genesis, ethno-national policy, democracy.*

Вступ. Міграційні процеси, економічна криза, віртуалізація соціального простору створює додаткові проблеми для сучасного суспільства що має глобалізований характер. Однією з проблем є питання належного забезпечення прав людини, народу, нації, національної меншини та збереження самобутності корінної нації. Все це має імплементуватися в канву державних інтересів, правової політики та інституту громадянства. Отож знаходження оптимального поєднання глобального, регіонального і ментального у суспільно-правовому житті є значним викликом для демократичної держави та її конституційних інститутів.

На рівні правового нормотворення та правореалізації необхідно акцентувати увагу на основних світових тенденціях співпраці та формування етнонаціональної політики як цілісного дієвого інституту в умовах верховенства права.

Мультикультуралізм на сьогодні є найбільш затребуваною та практично застосованою ідеологією для вирішення задекларованої проблематики, як концептом пов'язаним із культурною стабільністю, структурною інтеграцією та соціальною згуртованістю.

Важливо проаналізувати історико-доктринальні аспекти розвитку концепції мультикультуралізму, його тлумачення та розвитку і поряд з цим затребуваності та застосованості у конституційно-правовій практиці окремих держав. Вектор розвитку глобалізованого права неможливо переконливо передбачити. Вказане зумовлює потребу розв'язання багатьох проблем, що виникають в сучасному трансформованому соціумі, серед них одним з найважливіших є питання впровадження ідеології мультикультуралізму у суспільно-політичному і державно-правовому житті.

Юридичне розуміння та практичне застосування належної політики щодо представників окремих соціальних груп, питання захисту прав представників національних меншин та інших пов'язаних правових понять таких як етнічна самобутність, національна ідентичність тощо були предметом аналізу багатьох науковців, зокрема О. Белова, І. Жаровської, О. Юрійчук, В. Ковальчука, Н. Бортник, Н. Ортинської, М. Щирби та інші. Іноземні дослідники у світлі ширших міграційних процесів, особливо у Європі також аналізували задекларовану проблематику, серед них W. Kymlicka, H. Travis, S. Vertovec, R. Hassan, B. Martin та інші.

Проте додаткового переосмислення потребує ідеологія мультикультуралізму в сучасних умовах розвитку правової системи та державності. Саме зараз це питання отримує особливе практикологічне значення, що потребує додаткового правового загальнотеоретичного дослідження.

Постановка завдання. Ціллю цієї наукової статті є аналіз становлення та розвитку концепції мультикультуралізму та її практикологічного значення для державної політики в сучасному глобалізованому суспільстві.

Результати дослідження. Правова політика у сфері етнонаціональної взаємодії має ґрунтуватися на принципі рівності, недискримінації, забезпечення прав окремих національних груп. Такі ціннісні аспекти можуть бути імплементовані шляхом поєднання національних та окремих етнічних інтересів етнонаціональних груп та представників національних меншин. Вказане безпосередньо впливає на суспільний устрій та юридичну систему держави.

Генезисні основи доктрини мультикультуралізму сягають останніх років минулого століття та проміжку міленіуму. Розпочиналися вони з уваги юридичної спільноти до потреби захисту культурних прав меншин як фактору реальності демократичних режимів. Одним з основоположників вважається в Чарльз Тейлора, що у книзі «Мультикультуралізм» [1] висуває тезу «визнання» культурних претензій груп меншин. Вказане стало основою етнополітики та суттєвого правового та політичного значення охорони та захисту етнічної та національної ідентичності. Також Вілл Кімліцка у книзі «Мультикультурне громадянство: ліберальна теорія прав меншин» [2] стверджує, що певні «колективні права» культурних меншин узгоджуються з ліберально-демократичними принципами, і що на стандартні ліберальні заперечення проти таких прав можна відповісти. Однак автор наголошує, що жодна єдина формула не може бути застосована до всіх груп, і що потреби та прагнення іммігрантів дуже відрізняються від потреб і прагнень корінних народів і національних меншин. Він розглядає такі питання, як мовні права, представництво груп, релігійна освіта, федералізм, і відокремлення – питання, які є центральними для розуміння мультикультурної політики, але якими нехтували в сучасній ліберальній теорії.

Подальший розвиток відзначаємо у доробках представників ліберальної демократії. Науковці намагалися провести переосмислення мультикультуралізму в контексті дієвої політико-правової доктрини. Б. Пареха в концептуальній праці «Переосмислення мультикультуралізму: культурне розмаїття та політична теорія» [3]. Позиціоновано досліджуване питання як основу політичної практики. Вона покликана вести дискусію усередині лібералізму та представлена з таких точок зору, як постмарксизм, постколоніалізм. «Мультикультуралізм – це належні умови стосунків між різними культурними спільнотами. Норми, що регулюють їхні відповідні претензії, включаючи принципи справедливості, не можуть бути виведені лише з однієї культури, а через відкритий і рівноправний діалог між ними...» [3, с. 13].

Отож перші наукові праці сконцентровувалися на загальних рисах концепції мультикультуралізму. Подання мультикультуралізму з висвітленням його широких цілей, а не конкретним визначенням способів їх досягнення, полягав у засобі для позитивного ставлення груп більшості до етнічних меншин. Мультикультуралізм первинно визначали як ідеологію, яка визнає та відзначає культурні відмінності.

Згодом розвиток концепції ґрунтувався на відстоювання ідей толерантності, дієвим характеристикам щодо забезпечення прав меншин. Тут спостерігалася колізійність у наукових припущеннях, що лежать в основі понять толерантності пристосування. Попри це мультикультуралізм представлявся як позитивне бачення інклюзивного плюрального суспільства, яке підтримує групи меншин на основі «рівності та почуття приналежності», вкладених в ідею мультикультурного громадянства [4]. Таким чином, його прагнення до рівності та визнання прав етнічно, расово чи релігійно різноманітних груп є одними з найбільш притаманних рис концепції мультикультуралізму. Н. Меєр і Т. Махуд вказували, що мультикультуралізм розуміється як «політичне пристосування державою та/або домінуючою групою до всіх культур меншин, визначених передусім за ознакою раси, етнічної приналежності чи релігії» [5, с. 181].

У самому визначенні вже відображені проблемні невирішені питання правової концепції мультикультуралізму – вказані меншини поставлені в прерогативне, навіть подекуди домінуюче становище. Критика дедалі частіше спрямована на мультикультуралізм, звинувачуючи його у численних соціальних проблемах, мотивуючи, що «природа глобальної міграції та способи приналежності іммігрантів самі по собі значно змінилися з часу, коли мультикультурні моделі були вперше встановлені» [6].

Також мультикультуралізм викликав гострі суперечки та дискусії щодо його сутнісного розуміння через його складність у визначенні та на практиці. Основною проблемою є те, що групи меншин отримують більше переваг від мультикультуралізму, ніж групи більшості. Критиками стверджується, що мультикультуралізм – це не лише культурна ідеологія та культурна війна між основною культурою, і культурами знедолених груп, а й політичний та економічний рух. Тобто, нині ця ідеологія розширила свою сферу і аналізує практику мультикультуралізму у такій суспільній діяльності як політична участь, освіта, раса, засоби масової інформації та практика мультикультуралізму, спрямовану на людей з обмеженими можливостями та жінок.

Сучасними представниками мультикультуралізму заперечується критика через мотивацію про те, що зв'язок між мультикультуралізмом і однорідною культурою не є суперечливим, а об'єднаним. Зріла, стійка та енергійна національна культура має шукати точки дотику, визнаючи та зберігаючи відмінності [7].

Праксиологічний аспект концепції мультикультуралізму полягає в тому, що як сучасна правова ідеологія відображена в політичному та юридичному дискурсі багатьох держав.

Проте не можна констатувати беззаперечного впровадження концепції у правову практику. Нині Європа та Північна Америка є свідками дедалі більшої суперечки щодо ефективності політичного мультикультуралізму, а критики пропонують інтеркультуралізм як альтернативний підхід до управління розмаїттям.

Кожна держава у залежності від історичної, філософської та культурної парадигми «підлаштовує» концепцію під свою правову систему.

Наприклад, мультикультуралізм у Великобританії визнається переважно як демографічний факт; у Швеції політика етнічної різноманітності, як правило, спрямована більше на міжкультуралізм; тоді як у Франції та Німеччині немає офіційної політики та ідеологій, які б активно підтримували та запроваджували мультикультуралізм [8]. Проте з часом політика європейських держав змінюється.

Протягом останніх двох десятиліть, зокрема після терористичних подій 11 вересня 2001 року, невдоволення політичним мультикультуралізмом посилилося, оскільки нові проблеми безпеки виявилися невід'ємно пов'язаними зі зростаючою різноманітністю та невдалою мультикультурною політикою [9]. Про особливості такої політики в Європі визначає польський філософ Кшиштоф Міхальський. У книзі «Релігія у новій Європі» він мотивує, що на цій території церковні організації дуже хотіли підкреслити християнський характер європейської ідентичності, і це викликало жвавий протест, зосереджений на уявній загрозі секулярній європейській традиції. Крім того, Європа стикається з найбільшою культурною проблемою у зв'язку з вимогою Туреччини прийняти її до членства, а також вимогою багатьох мусульман у Європі, часто громадянами країн, у яких вони живуть, щоб їх визнали у своїй відмінності та водночас інтегровані в європейські національні та наднаціональні інститути [10].

Ця ситуація поступово призвела до більш негативного дискурсу різноманітності, який дуже критично ставиться до всього, що є мультикультурним. На політичному рівні європейські дипломати зробили критичні заяви щодо мультикультуралізму, звинувативши його в проблемах, пов'язаних із недостатньою соціальною інтеграцією мігрантів і ослабленням національної безпеки. Основний аргумент полягав у тому, що мультикультуралізм зазнав поразки як соціальна політика та створив сегреговані суспільства за культурними та релігійними ознаками, що суперечить «західним» ліберальним цінностям [11]. Практичним недоліком мультикультуралізму визнано неспроможність запобігти соціальному розколу та

міжкультурній дисгармонії. Науковці (наприклад, Р. Запага-Баретто [12]) підкреслили необхідність альтернативного міжкультурного підходу, який применшує етно-релігійну приналежність і культурні відмінності, а також десенціалізує культурні меншини.

Для деяких держав питання дискусійних аспектів мультикультуралізму взагалі не стоять. Так, завдяки своїй унікальній імміграційній історії еволюція офіційного мультикультуралізму в Австралії значно відрізняється від британської інтеграційної версії та версій Канади та Нової Зеландії, які базуються на збереженні культури національних меншин [13]. Імміграція та супутні їй етнічні, релігійні і культурна неоднорідність є будівельними блоками сучасного австралійського суспільства. Австралія демократична політична система забезпечила життєву і довговічну рамки для її розвитку як процвітаючої, політично інклюзивне та соціально згуртоване суспільство, яке лідирує у світі з багатьох аспектів соціального розвитку. Важливою особливістю політичної культури Австралії є його опора на об'єктивну та достовірну інформацію про її соціальні структури з метою формування та розвитку відповідної державної політики для економічної та соціального розвитку свого народу [14].

Таким чином, багато критики, висунутої проти мультикультуралізму в усьому світі, можливо, менш актуальні для австралійського етнокультурного контексту, де не було ані різкої реакції проти нього, ані сильного тяжіння до альтернативної парадигми. Навпаки, мультикультуралізм зберігся як невід'ємна частина самовираження національної ідентичності країни [15].

Висновок. Генезисні основи доктрини мультикультуралізму сягають останніх років минулого століття та проміжку міленіуму. Історія розвитку має наступні етапами, що характеризують трансформацію сутнісного розуміння концепції: 1) етап зародження – акцент на захисті культурних прав меншин як фактору реальності демократичних режимів; 2) етап становлення – розроблення і впровадження ідей толерантності пристосування у етнонаціональній політиці; 3) етап дискутування – активізація критики концепції як праксіологічно недієвої, підґрунтя для терористичних загроз та етнічних конфліктів та такої, що надає перевагу представникам окремих груп перед спільними громадськими інтересами

Праксіологічний аспект концепції мультикультуралізму полягає в тому, що як сучасна правова ідеологія відображена в політичному та юридичному дискурсі багатьох держав, проте ефективність впровадження концепції в правову політику є неоднозначною та залежить від національних індивідуальних особливостей держави, що її імплементує.

Можна узагальнити, що доктрина мультикультуралізму розглядає різні аспекти державної етнополітики в наступних аспектах: викликів, який він ставить для концепції суспільства та його саморозуміння; можливостей поєднання культурного розмаїття та міжкультурних відносин (включаючи динаміку гегемонії та непокірності); юридичного тлумачення соціальної згуртованості і колективної ідентичності; ідей про цілісність культури та процесів гібридизації; впливу етнонаціональних груп на органи влади, які розвинули сучасні західні демократії.

Список використаних джерел:

1. Taylor C. *Multiculturalism*. Princeton: Princeton University Press. 1994. 192 p.
2. Kymlicka W. *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Clarendon Press, 1996. 280 p.
3. Parekh B. *Rethinking multiculturalism: Cultural diversity and political theory*. London: Palgrave. 2000. 400 p.
4. Modood T. *Multiculturalism, ethnicity and integration: struggling with confusions*. In H. Mahamdallie (Ed.), *Defending Multiculturalism: A Guide for the Movement*. London: Bookmarks. 2011. P. 61–76
5. Meer N., Modood T. How does interculturalism contrast with multiculturalism? *Journal of Intercultural Studies*, 2012. Vol. 33(2) P. 175–196.

6. Vertovec S. Towards post-multiculturalism? Changing communities, conditions and contexts of diversity *International Social Science Journal*. 2010. Vol. 61, Is. 199. P. 83-95. DOI: 10.1111/j.1468-2451.2010.01749.x
7. Chen L. An Analysis of American Multiculturalism *Journal of Contemporary Educational Research*. 2021. Vol 5. No 3 DOI: 10.26689/jcer.v5i3.1940
8. Banting K., Kymlicka W. Is there really a retreat from multiculturalism policies? New evidence from the multiculturalism policy index. *Comparative European Politics*, 2013. Vol. 11(5), P. 577–598.
9. Hassan R., Martin B. Islamophobia, social distance and fear of terrorism in Australia. Australia: A preliminary report, University of South Australia. 2015
10. Michalski K. Religion in the new Europe (Vol. 2). Budapest: Central European University Press. 2006.
11. Però D. Migrants, cohesion and the cultural politics of the state: Critical perspectives on the management of diversity. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 2013. Vol. 39(8). P. 1241–1259.
12. Zapata-Barrero R. Interculturalism in cities: Concept, policy and implementation. Cheltenham: Edward Elgar Publishing. 2015. 224 p.
13. Levey G. B. The Bristol school of Multiculturalism. *Ethnicities*. 2018 DOI: 10.1177/1468796818787413.
14. Hassan R. Australian Muslims: a demographic, social and economic profile of Muslims in Australia. International Centre for Muslim and non-Muslim Understanding URL: <https://apo.org.au/node/56353>
15. Markus A. Mapping Social Cohesion: The Scanlon Foundation surveys 2017. Melbourne: Monash University. 2017.

